

Honduras.

Under sommaren arrangerades flera manifestationer över landet för att minnas kuppen, och de förvärrade orättvisor den nu orsakat.

Frihandel istället för demokrati

Fem år har gått sedan högerens statskupp i Honduras, mot samhällsreformer som Sverige var med om att dra upp redan för 15 år sedan. Men från både svenskt håll och från EU prioriteras idag det nya frihandelsavtalet, framför att återställa demokrati och stabilitet i landet.

TEXT&FOTO JOAKIM MEDIN

Klockan var fem på morgonen den 28 juni 2009, när Honduras president Manuel "Mel" Zelaya vaknade i sitt sovrum. Han kunde höra ljudet av skottlossning och dörrar som sparkades in. Minuter senare bortfördes han av soldater, sattes på ett flygplan, och sändes i exil till Costa Rica iklädd bara sin pyjamas. Gatorna militariserades snabbt med soldater och pansarfordon, och timmar senare visade hans motståndare upp en förfalskad "avskedsansökan" i kongressen. Därpå utsågs en betydligt mer konservativ president.

– Det första jag tänkte var att Honduras hade återvänt till barbariet. Till det stora våldet från förr, säger Zelaya idag, i samma sovrum i huvudstaden Tegucigalpa. Statskuppen i Honduras innebar ett abrupt slut på en ung demokrati, som uppstått först när armén kom under civil kontroll vid 1990-talets mitt. Dessförinnan saknas en demokratisk historia, och landet har sedan sent 1800-tal styrts av de två traditionella Liberala partiet och Nationella partiet. Båda två är genomsyrade av klientelism, pakter och djupa, lukrativa band till landets näringsliv. Själv kom Zelaya från en vänsterfalang i Liberala partiet.

MOTSTÅND. Men statskuppen mötte motstånd. Hundratusentals studenter, bönder, fackmedlemmar, intellektuella och revolutionärer samlades på gatorna månaderna efteråt, och fem år senare har två rikstäckande organisationer uppstått ur detta: Nationella Folkliga Motståndsfrenten (FNRP) och

dess vänsterparti Libertad y Refundación (Libre). – Militärerna, högern och den ekonomiska eliten hade inte räknat med dessa konsekvenser, att de sociala förändringsprocesserna inte går att stoppa, säger Zelaya, som idag leder Libre.

Statskuppen har ofta förklarats som den honduranska, konservativa samhällselitens reaktion mot Zelayas progressiva politik, som utmanade deras intressen. Hans höjning av minimilönen från 126 till 202 euro skapade stor ilska, liksom anslutningen 2008 till den latinamerikanska vänsteralliansen ALBA.

Men högerifrån har en förklaring av "presidentbytet" 2009 varit att Zelaya ville förlänga sin egen mandatperiod, genom en konstitutionsförändring. En kopiering av vad den frukade Hugo Chávez gjorde i Venezuela, så avsättandet var helt rätt. Men några sådana ambitioner hade Zelaya aldrig uttalat. Hans parti hade dessutom redan utsett en ny presidentkandidat.

DELTAGARDEMOKRATI. Dagen för kuppen skulle dock en icke-bindande folkomröstning äga rum om ifall en extra, fjärde urna skulle användas vid valet i november samma år. Där skulle folket sedan kunna säga ja eller nej till huruvida en konstituerande församling kunde bildas, som kunde reformera grundlagarna – med rötter i 1900-talets diktatur. Kuppen satte stopp för detta initiativ.

– Den fjärde urnan handlade om att ge folk ett inflytande de inte har idag, om att skapa en deltagande demokrati. För att det ska finnas minsta

Det första jag tänkte var att Honduras hade återvänt till barbariet. Till det stora våldet från förr.

/Manuel Zelaya

Hundratusentals människor anslöt sig till protesterna efter kuppen den 28 juni, då en icke-bindande folkomröstning egentlig skulle hållits.

chans för rättvisa i vårt samhälle måste maktförhållandena ändras. Idag gynnas bara samhällseliten. Folket måste få bestämma över de stora frågorna i det här landet, säger Zelaya.

Sådan är framtidens demokrati, och folket kommer att fortsätta trycka på för att få den rätten, understryker han.

Livsfarlig kommunism, ansåg hans motståndare. När den argentinska tidningen Clarin några månader efter kuppen intervjuade den de facto nya presidenten, Roberto Micheletti, sa han öppet att Zelaya avsattes för att han helt enkelt gick för långt vänsterut. Han blev kommunist, och ett hot.

HÖGLJUDDA KRAV. Zelaya fjärde urna var en fortsättning på högljudda krav om fördjupad demokrati och reformer mot orättvisor, som civilsamhället ställt redan från tidigt 1990-tal. När superorkanen Mitch hade förött landet 1998 – med extrema materiella och humanitära kostnader – ansåg många detta vara chansen för att bygga upp Honduras till något mindre fattigt, mer deltagande.

Dessa idéer blev också till internationellt fastslagna mål i ”Stockholmsdeklarationen”, den återuppbyggnads- och utvecklingsplan för det orkanrabbade Centralamerika som fastslogs 1999. Sverige var ledande bakom biståndsiniciativet, som skulle ”konsolidera demokratin och öka den statliga decentraliseringen med ett aktivt deltagande av det civila samhället”.

Men få av dessa mål infriades, eller hörsammades av den honduranska staten.

– Och mitt försök att göra något åt detta tio år senare slutade i att jag själv avsattes, förklarar Zelaya.

Sida menade att korruption, maktmonopol

och brist på reformvilja – från de verkliga makthavarna, som enbart representerar eliten – förklarade misslyckandet. Men det har också ifrågasatts vilka möjligheter landet över huvud taget haft att följa målen.

John Booth, professor i statsvetenskap i USA, menar att reformerna hindrades på grund av att återuppbyggnadspengarna till Honduras till stor del var lån från traditionella kreditinstitut. 4,4 miljarder dollar ströks också från statsskulden, men alla dessa favörer kom med krav om anpassning efter en nyliberal modell. Det innebar massiva utförsäljningar, privatiseringar, uppsägningar, bantade offentliga utgifter och ett slut på statliga subventioner. Staten berövades därför många verktyg för att kunna genomdriva sociala förändringar, samtidigt som många medborgare kastades ut i den informella sektorn och en djupare fattigdom.

STÖRTADES. När regeringen Zelaya med anhängare sedan försökte vända utvecklingen, och sträva mot Stockholmsdeklarationens mål, störtades de. Samma slutsats har Jan Robberts dragit, som var Sidas biståndsråd i landet under kuppen och också byggde upp ramarna för biståndsarbetet i enlighet med 1999 års mål.

– Det som ledde fram till kuppen var att fattiga människor krävde ett ökat politiskt inflytande, vilket i sin tur var en följd av ett demokratiskt gräsrotsarbete.

Så förklarade Robberts i december efter kuppen, när Sida meddelade om sin utfästning av biståndsarbetet i Honduras.

UNDER ATTACK. För svenska UD svängde i sitt förhållande till Honduras, och i sitt engagemang för sociala reformer. Stockholmsdeklarationen var ett bra initiativ, men tillkom i en tid när regeringens färg var röd.

2007 meddelade regeringen Reinfeldt att Honduras var ett av de trettio länder där biståndsarbetet skulle skrotas. I en avslutande rapport 2011 skrev sedan Sidas personal om UD:s ”bristande intresse” för landet, och för projekten på plats.

En kommentar kom dock i januari i år, när Carl Bildt utfrågades av (V) i riksdagen hur han och Sverige avsåg att bidra till en demokratisering och respekt för mänskliga rättigheter i Honduras – under hård attack allt sedan 2009. Svaret blev att respekten för demokratin skulle kunna stärkas efter att EU:s frihandels- och associeringsavtal helt börjat gälla. Andra lösningar fanns inte.

Detta ekonomisk-politiska avtal har kritiker flera gånger hänvisat till, som liggande bakom

både EU:s och Sveriges märkliga Hondurasposition. I november 2013 var det val i Honduras. Det kantades av åtskilliga rapporter om fusk, hot och oegentligheter, både från människorättsgrupper och opposition – som krävde utredningar. Även EU hade en observationsgrupp på plats, som såg detta.

– Vi kände till brister, och visste att röster och valfunktionärer hade köpts, säger Pär Sköld idag, som var svensk långtidsobservatör i EU-gruppen.

EU valde dock ändå att godkänna valresultaten, och ett oförändrat fortsatt styre av Nationella partiet. Även österrikaren Leo Gabriel ingick i EU-gruppen, och menade sedan att det var politisk-ekonomiska orsaker som fått unionen att agera på detta sätt. Djupa förhandlingar om frihandelsavtalet pågick mellan Centralamerika och EU, när statskuppen gjorde att hela projektet fick frysas. Efter tid, möda och förlorade pengar var det viktigare att visa en bra bild av Honduras och implementera frihandelsprojektet, än att vänta på en bättre demokratisk situation.

Den kommer istället senare, tillsammans med frihandelns djupare relationer till EU, lugnade Carl Bildt.

FRIHANDEL FÖRST. Även tidigare har utrikesministerns parti haft en märklig hållning kring Honduras, och dess demokratifråga. Omedelbart efter kuppen inleddes en period av nedstängd regimkritisk media, upphävda fri- och rättigheter, ”försvinnanden” och mord på kupp motståndare, ihjälskjutna demonstranter och politiskt förtryck. Fem månader av detta fick både FN, ALBA, OEA/OAS, UNASUR och Carter Center att utebli med observation när kuppregimen arrangerade val i november 2009. Fria och rättvisa val var inte möjliga, förklarades det.

På plats som valobservatörer var dock de två moderata riksdagsmännen Oskar Öholm och Christian Holm, som godkände valet och menade att det lade grunden till ett ”mer stabilt och demokratiskt Honduras”. Honduranerna ville inte ha någon Chávez eller Lukasjeenko som ledare, menade Holm, och nu behövde omvärlden erkänna valet.

– Det är viktigt inte minst för de allra fattigaste och mest utsatta invånarna. Det honduranska folket förtjänar en demokratiskt vald och demokratiskt ledd regering. [...] Förhoppningen är nu att Honduras möjligheter till tillväxt och ekonomisk utveckling förbättras så att förutsättningarna för en ökad levnadsstandard för landets invånare förbättras, bloggade Holm då.

Expresident Mel Zelaya avsattes i statskuppen 2009. Idag leder han det nya vänsterpartiet Libre, men undrar var uppmärksamheten från omvärlden tagit vägen.

Och strax efteråt godkände EU även detta första val, efter statskuppen, som gjorde att förhandlingarna om frihandelsavtalet kunde påbörjas igen.

2014 kandiderar Holm på nytt till riksdagen, och sitter med i både utrikesutskottet och i OSSE-delegationen som värnar mänskliga rättigheter och demokratiuppbyggnad. Idag står han ännu fast vid sin syn, och menar att avsättningen av Zelaya blev korrekt hanterad.

– Han ville göra precis som Hugo Chávez.

Holm säger att han i övrigt är dåligt uppdaterad kring ifall ett mer stabilt och demokratiskt Honduras framträtt, sedan valet han övervakade.

HÖGSTA VÅLDSNIVÅN. Tillbaka i sängkammaren tycker expresident Zelaya verkligen inte så är fallet.

– Honduras har sin mest skuldsatta regering i historien, sina högsta nivåer av våld, kriminalitet och mord i historien. Vi har gått in i en tyrannisk, diktatorisk process och det finns verkligen inte någon demokrati.

Gräsrotsrörelsen FNRP har rapporterat runt 300 egna, mördade anhängare. Ett femtiotal ”försvinnanden” har skett, och över 100 bondeaktivister, mer än 30 journalister och 70 advokater mördats. Libres samtliga 21 partizoner i huvudstaden är döpta efter egna martyrer. Honduranska människorättsförsvarare knyter vissa av morden till den organiserade brottsligheten i landet, men andra – som följer samma mönster – till den konservativa elitens motstånd till samhällsreformer.

Och sådana är oerhört nödvändiga i Latinamerikas näst fattigaste land, menar Zelaya. Han beklagar att uppmärksamheten från 2009 nu verkar lysa med sin frånvaro, trots att landet sedan dess gått in i en extremt förvärrad situation.

– Mitt hopp ligger i att resultaten av folkets kamp dyker upp någon dag. Det spelar ingen roll när, eller vilka uppoffringarna är. Vi kan förlora våra liv i detta, men kampen kan inte dö. ■ ■

Vi har gått in i en tyrannisk, diktatorisk process och det finns verkligen inte någon demokrati.

/Manuel Zelaya